

Žili v Pompejach kresťania? O slávnom slovnom štvorci (trochu) inak

Lucia Laudoni

28. septembra 2023 ✚ Cirkev História

Je múdrosť abstraktná? Od čias Krista sa dokonca dá ochutnať. Lebo Eucharistia je matéria s jemnou vôňou a chuťou. Príbuznosť latinských slov *sapor* (chuť) a *sapientia* (múdrosť) si všimol už Dante.

Pre ruských sofiológov konca 19. storočia, medzi ktorých patrili aj kryptokatolíci Solovjov, bola múdrosť veľmi konkrétna. Najskôr ochutnajme zopár kvapiek z lekárnice pôvodu slov. Latinské participium *concretus* patrí k slovesu *concrecere* (spoločne rásť). Schopnosť správne vnímať konkrétum by človeku mala (po)slúžiť na jeho duchovný rast, hoci postmoderna hľadá pod týmto slovným spojením všetko možné, okrem rastu v kresťanskej viere.

Časť etymológov zastáva názor, že moderný pojem konkrétnosti vychádza zo slovesa *concernere* s jeho bohatým významovým spektrom (zmiešavam, spoločne pozorujem, oddeľujem preosieváním). Pokiaľ dáme šancu tejto teórii, dospejeme k názoru, že konkrétne je to, čo preosejeme sitom pravdy a môžeme sa toho dotknúť, tak, ako neveriaci Tomáš Kristových rán.

Ako horúci piesok lepila sa na nohy Cirkevných Otcov antická filozofia s jej tenziou medzi abstraktným a konkrétnym. Skúsenosť Otcov s múdrosťou zostala hlboko osobnou. Múdrosť pre nich nebola niečím, ale Niekým.

Učenie Otcov je akousi mapou, ktorej správne čítanie má potenciál bezpečne nás priviesť do cieľa – do náručia Spasiteľa a Jeho Matky. Cirkev pred patristickou érou napriek tomu nebola teologicky či kognitívne „chudobnou“. Istý archeologický nález je toho dobrým dôkazom, našlo sa však veľa duší, ktoré ho skúmali s okuliarmi okultizmu. A robia to stále.

Silentium et silex – ticho a kameň.

Zdroj: commons.wikimedia.org

„Rubikova kocka“ zo slov

Kto by nepoznal stratené mesto pochované pod „betónom“ z lávy? V auguste roku 79 po Kristovi mali Pompeje, ale aj blízke Herculaneum, svoje dni už zrátané. Prešli storočia a v roku 1925 bol v útrobách domu pompejského verejného činiteľa Publia Paquia Procula odkrytý zvláštny nápis.

Rozlúštiť jeho zmysel bol tvrdý oriešok aj pre učené hlavy. Tie uzavreli „kauzu“ slovami, že nápis je nekompletný. O vyše desať rokov neskôr (1936) sa na jednom zo stĺpov obkolesujúcich veľké ihrisko (*palaestra*) našiel nápis v tvare štvorca, identický s tým v Proculovom dome. Tentoraz úplný.

Na kresťanský charakter nápisu nepriamo poukazuje lokalizácia na športovisku. Prečo je tomu tak? Jedno zo slov, ktoré v latinčine pomenúva disciplínu tela i ducha, je *ascesis*. Toto substantívum prevzaté z jazyka Periklovho prešlo do kresťanského užívania v podobe termínu askéza. *Ascesis* je cvičenie sa v cnosti, prevyšujúce čo do námahy úsilie športovca, ktorý kreše svoje svaly z mramoru tela. My kresťania okresávame mramor ducha.

Teraz si posvietme na nápis, ktorý je vo svojej podstate enigmou. Jazyková Rubikova kocka. Pompejský slovný štvorec tvorí 25 písmen usporiadaných do piatich slov: *sator arepo tenet opera rotas*.

Z Pompejí do sveta. Štvorec s latinským palindrómom bol v kresťanskom prostredí veľmi obľúbený.

Zdroj: Fr. Latreille / commons.wikimedia.org

„Satorov štvorec“ je pravdepodobne najznámejším palindrómom. Tak hovoríme vete alebo slovu, ktoré sa dá čítať rovnako v ľubovoľnom smere. Príkladom palindrómov sú slová *Anna* alebo aramejské *Abba* – otče. Keď ich prečítame v reverznom smere, dostaneme to isté.

Odkaz z pompejskej palestry natoľko zľudovel, že „vykúka“ aj z prameňov, ktoré nepatria do kultúrnej sféry *Christianitatis Latinae*. Príkladom je cyrilský rukopisný irmologion (gréckokatolícky alebo pravoslávny liturgický spevník) z fondu Národnej knižnice v Prahe (signatúra XVII F61). Medzi nápismi na margináliách je zaznamenaná aj latinská formulka *sator arepo tenet opera rotas*, dokonca v transkripcii do cyriliky!

Pole (neorané) plné písmen

O preklade rébusu z Pompejí sa popísali kilá papiera. A popíšu sa ďalšie. *Sator* je v šarišsko-zemplínskom nárečí vraj taška, v latinčine je *sator* rozsievач.

Antické národy dokázali aj v poľnohospodárstve nájsť nejakú tú hrudku mystickej hliny. Rozsievач bol akýmsi prírodným „kňazom“ (pozor na paralely s našou eko-bio-raw-kóšer-halal dobou!), ktorý mal prostredníctvom práce na poli moc „oživiť“ v semienku obilia „dušu“ budúceho chleba. Tak verili polyteisti. Rozprávania svätého evanjelistu Matúša o rozsievачovi a Nebeskom kráľovstve muselo na pohanských ctiteľov bohyne Ceres pôsobiť veľmi emocionálne.

Význam podstatného mena *sator* je jasný, horšie je to s pojmom *arepo*. Je to azda *hapax legomenon* – slovo, ktoré je v určitom textovom a jazykovom súbore doložené iba raz? Latinský slovník ho nepozná.

Srbsko-americký filológ Miroslav Marcovich našiel v tomto záhadnom slovku grécko-egyptského boha Harpokrata (H-arepo-krates). Keďže ten sa zobrazoval v podobe malého dieťaťa s prstom na ústach, rímski básnici z neho stvorili bôžika mlčania.

Raní kresťania sa skláňali pred hodnotami, ktoré naše storočie odvrhlo – pred tichom a tajomstvom. Doktrína a liturgické úkony boli chránené zámkom *disciplina arcani*, čo sa dá preložiť ako poriadok utajovania. Vďaka tomu sa v byzantskej liturgii zachoval úkon prepustenia katechumenov. Čo je určené verným, má sa chrániť pečatou mlčania a mystéria – perly sa sviniam nehádzu.

Socha Krista s enigmou v talianskom Valprato Soana priaznivcov pohanského pôvodu nápisu
vôbec neteší.

Zdroj: Laurom / commons.wikimedia.org

Kým jedni vidia v slove *arepo* osobné meno, druhí uvažujú o slovese *arrepo* – plazím sa. Rozsievач sa plazí? Nesedí to významovo, ani gramaticky. Pomôže nám rumunčina, táto balkánska románska reč totiž zdedila mnohé „stratené“ slová z ľudovej latinčiny. Jedným z nich je *aripă* (v starej rumunčine *arepă!*), čiže krídlo. Niektoré staroveké pluhy obsahovali komponent pripomínajúci malé krídelko. Je to presne tá časť pluhu, ktorá sa dotýka ornej pôdy. „Bozkáva“ zem, aby do nej vyryla brázdou.

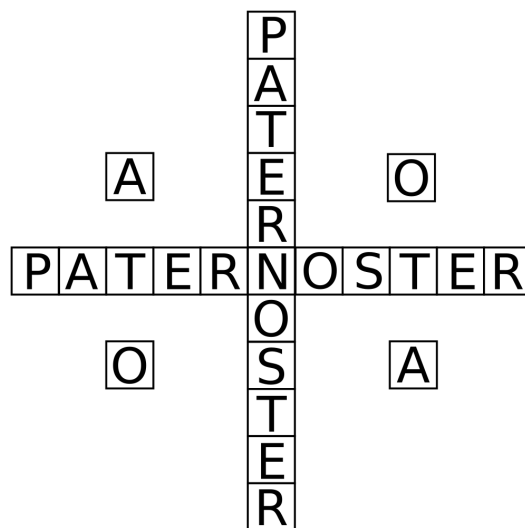
Rímske pluhy mali dve kolesá (v nápisu čítame akuzatív plurálu *rotas*). Podľa tejto teórie by preklad inskripcie z pompejského štvorca mohol znieť „rozsievач (*sator*) svojou námahou, dobrým dielom (ablatív *opera*, genitív *operae*) drží (*tenet*) kolesá (*rotas*) na radlici, na „krídle“ svojho pluhu (*arepo*).

Je palindróm z Pompejí skutočne kresťanský?

V prospech teórie, podľa ktorej *arepo* označuje pluh (resp. jeho časť), hovorí stredoveká transliterácia pompejskej slovnej hračky do gréčtiny. V gréckej podobe nápisu autor použil výraz *ἄροτρον* – pluh. A staré pluhy mali tvar kríža!

Kresťanský význam nápisu napokon rozlúštili nemecký kňaz Grosser a Švéd Agrell. Zraku oboch bádateľov neuniklo, že z 21 písmen slovného štvorca sa dá zostaviť kríž, zložený z priesečníka slov *Pater noster* – Otče náš. Zvyšné litery A – O sú elegantným odkazom na biblické alfa a omega, Začiatok a Koniec.

Ak je toto riešenie správne, rozsievачom je sám Ježiš Kristus, ktorý riadi kolesá (*rotas*) sveta. Koleso bolo v antike symbolom kolobehu života.

Riešenie hádanky v palindróme – modlitba Pater noster.

Zdroj: odder / commons.wikimedia.org

Američan Duncan Fishwick vyčítal z nášho palindrómu dokonca exorcizmus – modlitbu na vyhánanie diabla. Pomocou prešmyčky písmen dostal *retro Satana* (Ustúp dozadu, Satan) a *oro te Pater* (vzývam ťa, Otče). Pripusťme, že Fishwick má pravdu: znamenalo by to, že Cirkev poznala nejakú formu rituálu exorcizmu už pred rokom 79 po Kristovi (!), ktorý Pompejam priniesol malú apokalypsu.

Čakany archeológov narazili na „štvorce rozsievачa“ – *quadrae* (singulár *quadra*) *satoris* – aj na ďalších miestach bývalého rímskeho sveta. Identický palindróm sa našiel v ruinách antického sídla *Corinium Dobunnorum* v katastri mesta Cirencester vo Veľkej Británii. Rovnaké prekvapenie čakalo na vedcov v roku 1954 v lokalite *Aquincum* neďaleko Budapešti.

Za pozornosť stojí nález analogického štvorca na sýrskom slnkom rozpálenej pôde v *Dura Europos*. Na tomto mieste sa našli pozostatky jednej z najstarších kresťanských svätýň na svete – domového chrámu (*domus ecclesiae*) s baptistériom, „krstnou kolískou“ prvých Evanjeliom odkojených duší.

V *Dura Europos* sa zachovala tiež helenistická židovská synagóga s freskami, ktoré akoby z oka vypadli našim ikonám. Tento nález otriasol zaužívanými predstavami o zákaze figurálneho umenia v starovekom judaizme. Maľovať Božiu tvár nebolo v Starom zákone dovolené, no zdá sa, že v židovskej diaspóre mimo Palestíny, kde vládol duch gréckeho umenia, sa naratívny obrazom z biblických dejín nebránili.

Stredovek - na pýchu liek

Podobné slovné štvorce vpísali ruky neznámych majstrov do „kamennej kože“ stredovekých chrámov v Taliansku, Francúzsku a v ďalších kútoch Západu. Stredovek neprestal milovať symboly drahé pr(a)vým veriacim v Krista.

Aj dóm v Siene má svoj „sator-štvorec“.

Zdroj: G.steph.rocket / commons.wikimedia.org

Kresťania prvého milénia o kresťanskom význame palindrómu zrejme nepochybovali, ale najneskôr v 13. storočí sa táto formulka – ktovie prečo – presťahovala z kostolov do ríše ľudovej mágie. Verilo sa, že toto „zaklínadlo“ môže ochrániť pred požiarom, preto sa objavovalo na stenách príbytkov. Keby sme sa spýtali stredovekých čarodejníkov a veštcov, čo znamenajú tie prazvláštne písmená, niektorí by odvrkli, že je to tajný liek proti šialenstvu. Šialenstvom pritom trpeli oni sami.

Orient si odkaz slávneho pompejského palindrómu osvojil po svojom. V 17. storočí sa jezuitský učenec Athanasius Kircher túlal po Afrike. Pre muža, ktorého fascinovali hieroglyfy, bol Níl živou vodou. Kircher musel zostať prekvapený. Zistil totiž, že dochalcedónski kresťanskí Etiópčania dali piatim Kristovým ranám zvláštne mená, ktoré nápadne pripomínajú latinské slová zo starokresťanských enigmatických štvorcov: *Sador, Alador, Danet, Adera, Rodas*. Pre Etiópčanov sú tieto slová posvätné. Opakujú ich pri modlitbe na remienkoch podobných slovanským čotkám a gréckym κομποσκοίνι.

Evanjelium z palindrómu sa rozšírilo až do Kappadócie. Podľa tradície (živej ešte za vlády východorímskeho cisára Konštantína Porfyrogeneta) sa v miestnej ľudovej verzii príbehu o narodení Spasiteľa „mihli“ traja pastieri. Viete, ako sa volali? *Sator, Arepon a Teneton!*

Od Mojžiša k Saturnovi

Niektorí akademici sa s kresťanskou exegézou nápisu *sator* akosi nemôžu stotožniť. Najnovšie sa hovorí o židovskom pôvode pamiatky. Skrytý judaizmus pompejského štvorca obhajuje Nicolas Vinel z univerzity vo francúzskom Clermont-Ferrand, poukazujúc na nevelkú judaistickú enklávu v meste pod Vezuvom.

Slávny palindróm víta návštevníkov aj na dverách v Grenobli.

Zdroj: Tux-Man / commons.wikimedia.org

Priatelia pohanstva spájajú tajomstvom opradený nápis s bohom Saturnom. Odvolávajú sa na klasických autorov vrátane Varrona, ktorí vraj potvrdili súvislosť Saturnovho mena so slovesom označujúcim siatie... Hľadajú rôzne mytologické kľučky, len aby zbavili pompejskú pamiatku kresťanského p(r)achu...

Vláda Saturna sa v bájosloví spája so zlatým vekom ľudstva. Ten pravý zlatý vek – vek spásy – nám priniesol Kristus. Inskripčia z pompejskej palestry je v tomto ohľade veľmi konkrétna – ohlasuje vek múdrehu Rozsievачa, ktorý orie svet pluhom Kríža. Pochopí to každý, kto dá pohanskej exegéze nápisu červenú.

Je starodávny palindróm dobrou zvesťou o Božom Synovi? Ak je tak, máme rukolapný dôkaz, že už pred výbuchom Vezuvu cirkuloval po vtedajšom svete latinský preklad modlitby Otče náš. Len pár desaťročí po Vzkriesení! (Pretože priesečník slov z nápisu vytvára *Pater noster*.)

Helenistom, ktorí tvrdia, že prvou (a nadjho aj jedinou) liturgickou rečou Ríma a južnej Itálie bola gréčtina, to prestriháva myšlienkovú niť. Grécky a latinský jazyk sa v kresťanských obradoch oddávna uplatňovali spoločne.

Keďže „srdcom“ spomínaného palindrómu je kríž, právom sa môžeme domnievať, že už pred rokom 79 *post Christum natum* bola sformovaná elementárna teológia kríža. Nie, neexistuje žiadny „vývoj pravdy“ či „reinterpretácia“ náuky o kríži v „temnom“ stredoveku. Pravda viery je nemenná *heri, hodie, cras*.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/zili-v-pompejach-krestania-o-slavnom-slovnom-stvorci-trochu-inak/>